

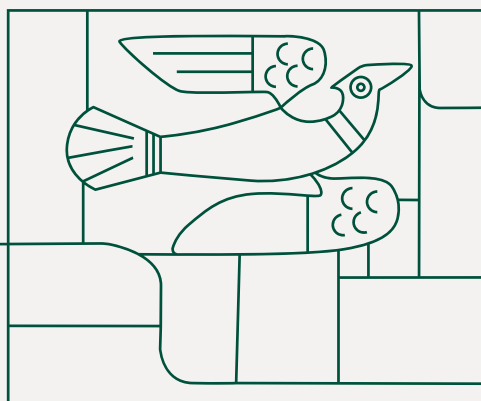


БЪЛГАРСКА
НАРОДНА БАНКА
ЕВРОСИСТЕМА

Тематични изследвания и акценти

Конкурентоспособност на българския износ на
стоки след 2022 г.

Извадка от „Икономически преглед“,
брой 2/2026 г.



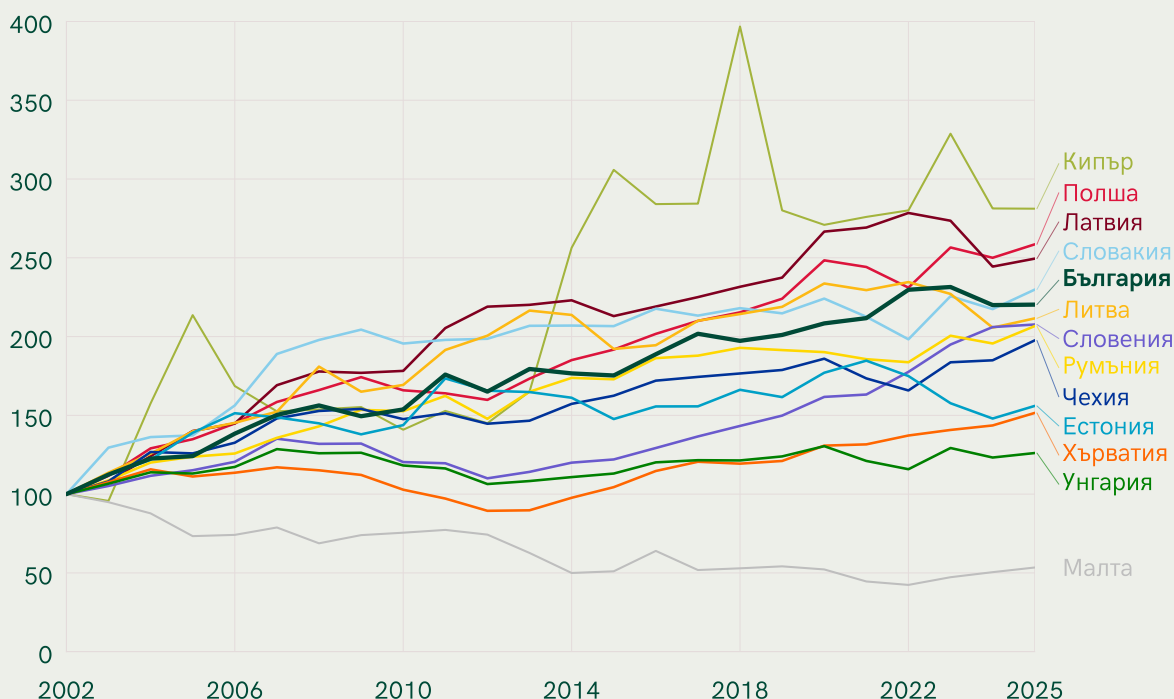
Конкурентоспособност на българския износ на стоки след 2022 г.

Износът на стоки е сред основните двигатели за икономическия растеж и реалната конвергенция на България през последните две десетилетия. Между 2002 г. и 2023 г. дялът на страната в световния износ на стоки нараства повече от два пъти, изпреварвайки повечето държави – членки на ЕС, присъединили се след 2003 г. (нови държави членки – НДЧ) (графика 1). От 2023 г. насам обаче реалният износ на стоки изостава от външното търсене на български стоки и услуги и съответно пазарният дял на България в глобалната търговия спада (графика 2), докато при останалите НДЧ той продължава да се повишава. С оглед на тази динамика настоящото тематично изследване има за цел да анализира доколко отслабването на износа на стоки се дължи на временни ограничения от страна на предлагането и неблагоприятната външна конюнктура и доколко отразява структурно влошаване на конкурентоспособността на българските производители.

ГРАФИКА 1

Пазарен дял в световния износ на стоки по държави

(индекс, 2002 г. = 100)



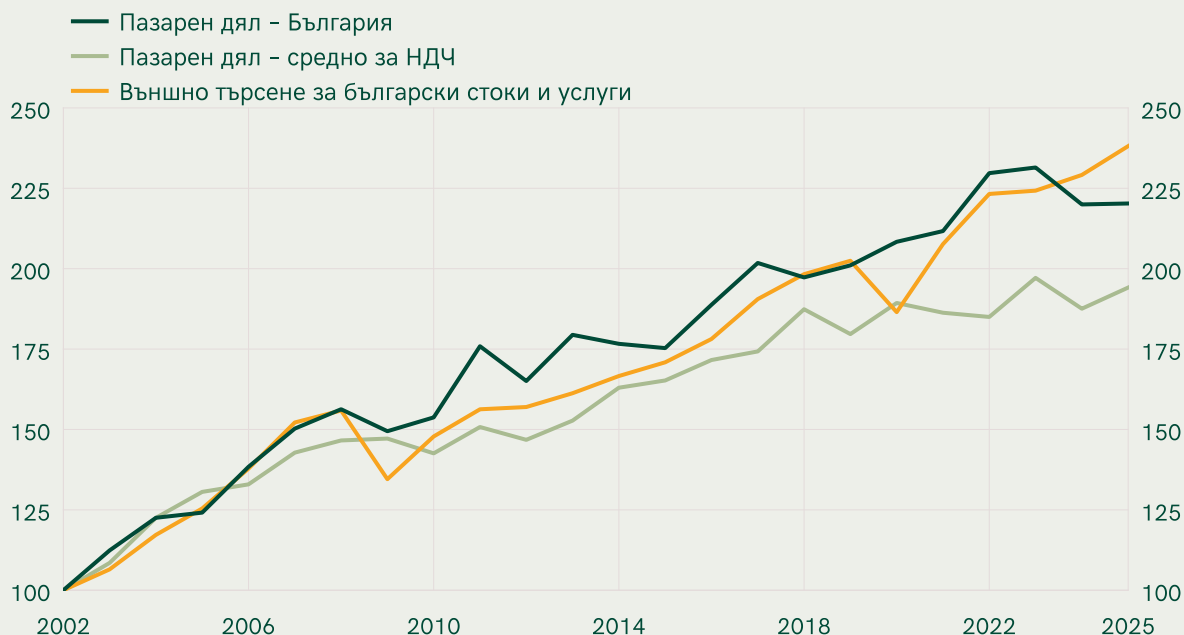
Забележка: Пазарният дял е дялът на износа на стоки (FOB) на съответната държава в световния износ по данни на АМЕСО. Стойностите за 2025 г. са прогноза на Европейската комисия.

Източници: АМЕСО, БНБ, собствени изчисления.

ГРАФИКА 2

Пазарен дял на България и НДЧ спрямо външното търсене

(индекс, 2002 г. = 100)



Забележка: Пазарният дял е по данни на AMECO. Стойностите за 2025 г. са прогноза на Европейската комисия. Средното за новите държави членки (НДЧ) е средноаритметична стойност на индексите на дванадесетте държави, присъединили се към ЕС след 2003 г., без България. Външното търсене е реалният внос на стоки и услуги на търговските партньори на България, претеглен с дяловете по държави в българския износ.

Източници: AMECO, БНБ, собствени изчисления.

Значителна част от понижението на износа на стоки след 2022 г. е съсредоточена в няколко стокосви групи, засегнати през последните години от еднократни фактори (виж графика 3). През 2023 г. спадът в реалния износ на стоки с 1.9% се дължи почти изцяло на горивата, вследствие на ограниченията върху износа на нефтопродукти, произведени от руски суров нефт¹, както и на цветните метали, при които ремонт в най-голямото металургично предприятие ограничаваше производството. През 2024 г. растежът на износа на стоки с 2.6% бе предимно резултат от повишението при износа на електроенергия, докато слабата селскостопанска реколта² и спадът при износа на машини и превозни средства, свързан и със забавянето на икономическата активност в европейската промишленост, имаха отрицателен принос. През 2025 г. почти целият спад от 4.1% на реалния износ на стоки се дължеше на ограниченото производство поради планови ремонти в двете най-големи предприятия в сектора на нефтопреработването и в металургията³.

Неблагоприятната динамика на износа на стоки обаче не се ограничава единствено до групите, засегнати от еднократни фактори. Дори и след изключването на горивата и цветните метали приносът на останалите групи за годишното изменение на общия износ на стоки е отрицателен през 2024 г. (около -4 про-

¹ От февруари 2023 г. нефтопродуктите, произведени от внесен руски суров нефт, не могат да бъдат изнасяни от България според дерогацията от санкциите на ЕС.

² Според НСИ обемът на растениевъдната продукция през 2024 г. намалява със 7.0% поради засушаване.

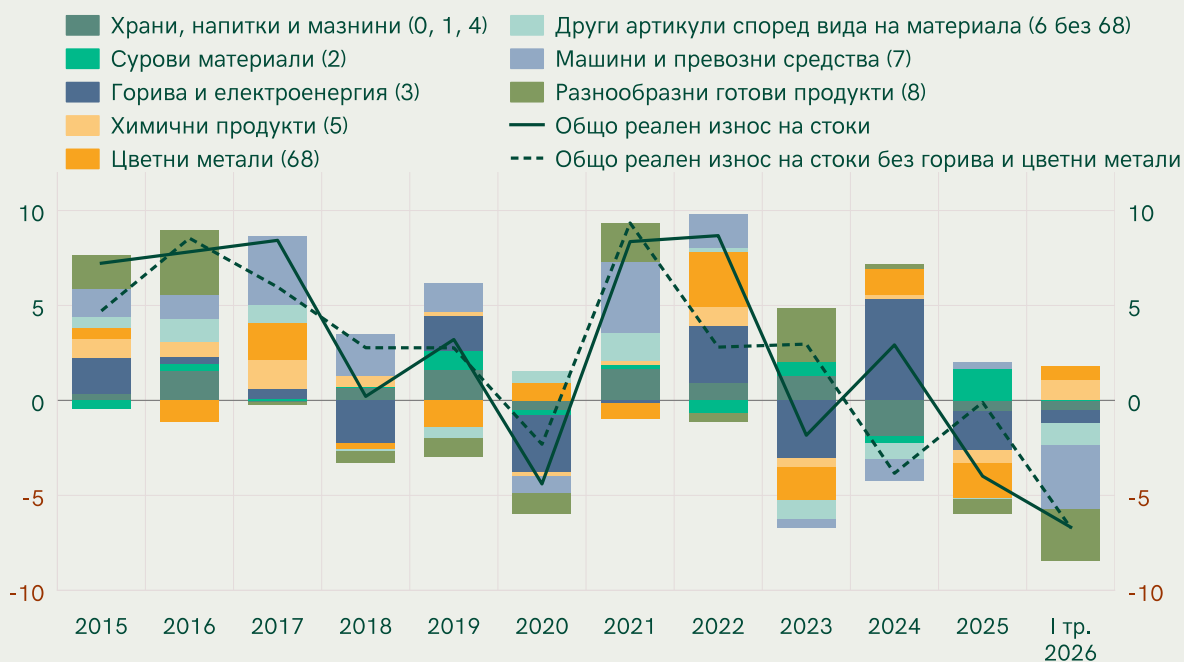
³ Ремонтът в „Лукойл Нефтохим Бургас“ се изпълнява от 26 февруари до 26 май 2025 г., а в „Аурубис България“ – от 12 май до средата на юли 2025 г.

центни пункта при растеж на външното търсене от 2.3%), близо до нула през 2025 г. (при растеж на външното търсене от 3.8%) и силно отрицателен през първото тримесечие на 2026 г. (-6.7 процентни пункта при годишен растеж на външното търсене от 2.5% за периода януари-март 2026 г.). Следователно еднократните фактори при износа на горива и метали биха могли да обяснят спада на общия износ през 2023 г. и 2025 г., но не и изоставането му от растежа на външното търсене, което се наблюдава от 2024 г. насам и обхваща повечето стокови групи. Това предполага, че в основата на тази тенденция могат да стоят структурни проблеми, свързани с ценовата и неценовата конкурентоспособност на българските износители.

ГРАФИКА 3

Принос по стокови групи за растежа на реалния износ на стоки

(%, процентни пунктове)



Забележка: Групи по Стандартната външнотърговска класификация (СВТК). Коговете на групите в класификацията са посочени в скоби.

Източници: НСИ, БНБ, собствени изчисления.

Стандартните показатели за ценова конкурентоспособност сочат към продължаващо засилване на разходния натиск в българската икономика. Това е дългосрочна тенденция, която се обуславя от процесите на реална и номинална конвергенция на българската икономика. През последните две десетилетия растежът на компенсацията на един нает в България изпреварва растежа на производителността на труда, като разходите за труд на единица продукция нарастват значително по-бързо, отколкото в еврозоната, а реалният ефективен валутен курс, дефлиран с тях, продължава да поскъпва. Същевременно делът на компенсацията на наетите в брутна добавена стойност се повишава от около 38% през 2007 г. до 52% през 2024 г. и вече е близо до средния за НДЧ и за еврозоната (виж графика 4). Динамиката на тези показатели е индикация, че конкурентното предимство на относително по-ниските разходи за труд в България постепенно отслабва.

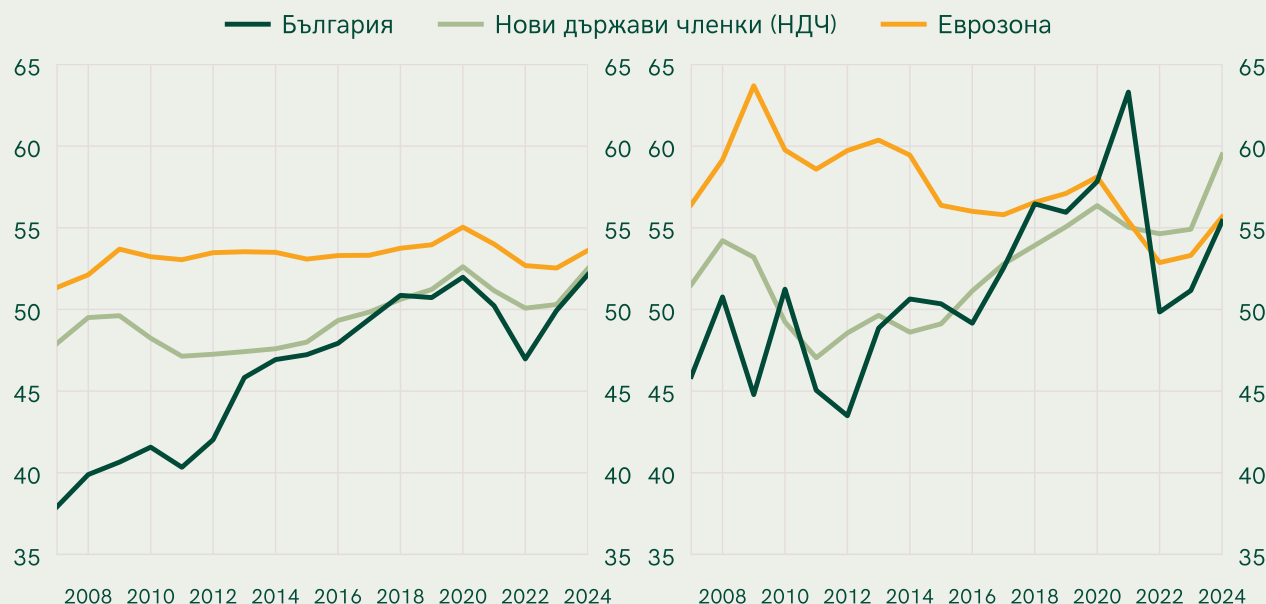
ГРАФИКА 4

(а) Дял на компенсацията на наетите в общата икономика

(% от брутната добавена стойност)

(б) Дял на компенсацията на наетите в преработващата промишленост

(% от брутната добавена стойност)



Забележка: Новите държави членки включват държавите, присъединили се към ЕС от 2004 г. нататък, без България.

Източници: Евростат, собствени изчисления.

Агрегираните показатели за разходите за труд обаче сами по себе си не са надежден ориентир за конкурентоспособността на износа на стоки. Както показва изследването на Иванов и Иванова (2021)⁴, нарастването на разходите за труд в българската икономика е съсредоточено предимно в нетъргуемите сектори и в значителна степен отразява процеса на икономическа конвергенция. Поради това за анализа на конкурентоспособността на износа е по-показателно да се проследят процесите в преработващата промишленост, която формира основната част от износа на стоки, и по-специално дали разходите за труд нарастват по-бързо от приходите от продажби, в каква степен предприятията прехвърлят нарастващите разходи в цените или ги поемат за сметка на печалбите, както и дали се наблюдават съществени различия между отделните подсектори. Последните подобни изчисления на Иванов и Иванова (2021) са налични за периода преди пандемията. В текущия анализ тези изчисления са обновени и разширени, като са използвани данни на Orbis⁵ за финансовите отчети на 2613 предприятия от преработващата промишленост в България за периода от 2015 г. до 2024 г.

Данните показват, че през този период разходите за персонал в сектора на преработващата промишленост се увеличават близо два и половина пъти при почти непроменен общ брой на наетите, докато останалите разходи на фирмите от извадката нарастват приблизително в съответствие с растежа на техните про-

⁴ Ivanov, E., Ivanova, N. (2021), "Determinants of Bulgarian Exports: the Role of Price and Non-Price Competitiveness", BNB Discussion Paper DP/118/2021.

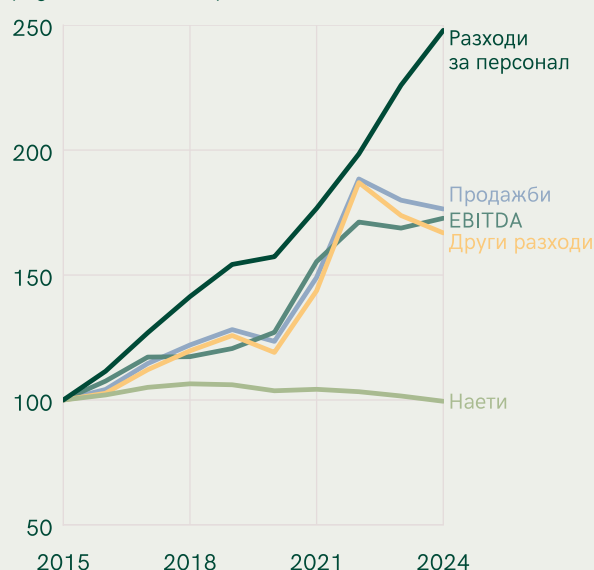
⁵ Панелът включва 2613 от най-големите предприятия от преработващата промишленост с подробни отчетни данни за всяка година от 2015 до 2024 г., като общо формират около 60% от оборота в българската преработваща промишленост.

дажби⁶ (виж графика 5а). Разминаването между динамиката на разходите за труд и продажбите се увеличава в периода от 2022 г. до 2024 г., когато общите разходи за персонал нарастват с около 25%, докато продажбите се свиват с 6.4%. В резултат на това разходите за персонал като дял от продажбите на тези предприятия се повишават от 11.0% през 2022 г. до 14.6% през 2024 г. средно за преработващата промишленост и достигат най-високото си равнище за целия период от 2015 г. до 2024 г. във всички разглеждани подсектори. Данните показват, че този дял се е увеличил най-много при подсектори „текстил, облекло и кожи“ и „машини, електрооборудване и превозни средства“ (виж графика 5б).

ГРАФИКА 5

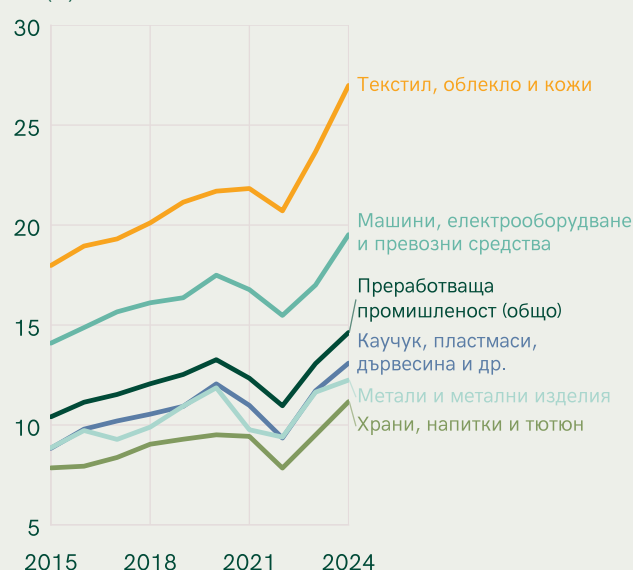
(а) Продажби, печалба, разходи и заетост в преработващата промишленост

(индекси, 2015 г. = 100)



(б) Дял на разходите за персонал в продажбите по подсектори

(%)



Забележка: Показателите са по стандартизирания формат на Orbis: продажбите са нетните приходи от продажби без ДДС (Sales); разходите за персонал включват възнагражденията и осигурителните вноски (Costs of employees); другите разходи обхващат материалните разходи (Material costs), другите оперативни разходи (Other operating items, net), амортизацията (Depreciation & amortization) и лихвите (Interest paid). EBITDA е печалбата преди лихви, данъци и амортизация. Всички показатели са изчислени от сумите за предприятията в панела, по текущи цени в евро.

Източници: Orbis (Moody's), собствени изчисления.

За периода от 2015 г. до 2024 г. разходите за персонал на един нает нарастват по-бързо от оборота на един нает във всички разглеждани подсектори, като по-голямата част от разминаването се натрупва през последните три години (виж графика 6а). Косвен ориентир за пренасянето на този натиск в продажните цени дава индексът на цените на производител за външния пазар, който отчита изменението на цените, на които предприятията продават продукцията си за износ (виж графика 6б). От 2015 г. до 2021 г. ценовата динамика на подсекторно ниво е сравнително близо до тази на еврозоната, с изключение на подсектор „метали и метални изделия“. От 2022 г. до 2024 г. обаче цените на българските износители нарастват осезаемо по-бързо в повечето подсектори, което е индикация за пренасяне на разходен натиск в продажните цени, макар и

⁶ В анализа са използвани приходите от продажби (показателят "Sales" в Orbis), а не общият оборот ("Turnover" в Orbis), тъй като оборотът включва и приходи от финансиране, които не отразяват конкурентоспособността на продукцията.

използваният подход да не позволява пряко да се разграничи влиянието на разходите за труд от това на останалите фактори.

Същевременно средната норма на печалба, измерена чрез съотношението „EBITDA/оборот“, през периода от 2022 г. до 2024 г. е по-ниска спрямо 2015–2021 г. в три от петте разглеждани подсектора (виж графика 6). Най-уязвими към растежа на разходите за труд са предприятията в подсектор „текстил, облекло, кожи“, при които делът на разходите за персонал е най-висок, а нормата на печалба е най-ниска.

ГРАФИКА 6

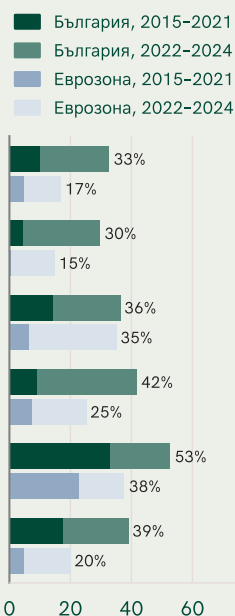
(а) Разходи за персонал и продажби на един нает

(растеж през 2015–2024 г., %)



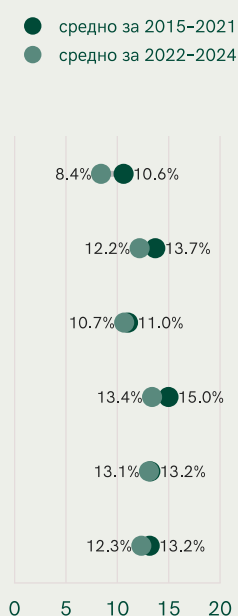
(б) Цени за външния пазар

(растеж през 2015–2024 г., %)



(в) Средна норма на печалба

(EBITDA/продажби, %)



Забележки: В панели а) и б) приносът на двата периода е изчислен спрямо равнището от 2015 г. В панел в) нормата на печалба е средната стойност на годишните съотношения EBITDA/продажби за съответния период. Фирмените данни за 2024 г. са предварителни.

Източници: Orbis (Moody's), Евростат, собствени изчисления.

Разходният натиск по отношение на цената на труда не е задължително да се прояви непосредствено като влошаване на ценовата конкурентоспособност, тъй като предприятията могат да поемат част от увеличението на разходите чрез по-ниска норма на печалба, без да повишават продажните си цени. Продължително понижение на рентабилността обаче е фактор за ограничаване на възможностите за инвестиции, които биха могли да допринесат за подобряване на неценовата конкурентоспособност на предприятията.

Моделни оценки, основани на подхода на Иванов и Иванова (2021)⁷, показват, че от 2023 г. насам се наблюдава изоставане на износа на стоки спрямо растежа на външното търсене, като това изоставане се обяснява предимно с

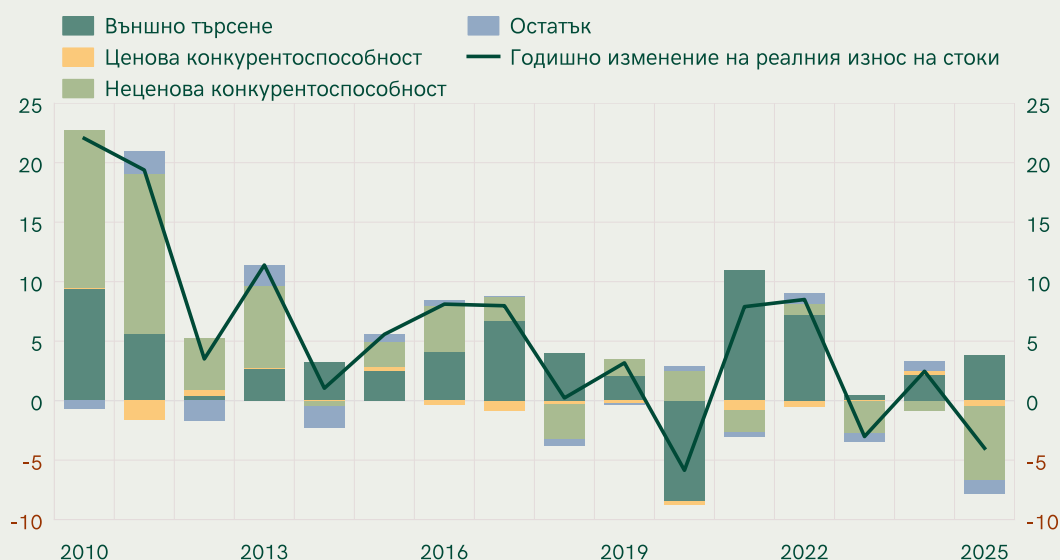
⁷ Оценките следват модела в пространство на състоянията (state-space) на Иванов и Иванова (2021), БНБ, DP/118/2021. Неченовата конкурентоспособност е ненаблюдаема компонента, оценявана с филтър на Калман. В нея могат да се отразят и фактори, които не са отчетени отделно, като прекъсвания на производството за ремонти. Тъй като моделът не може да установи конкретните причини за тези изменения, отрицателният принос на неценовата конкурентоспособност не е еднозначно доказателство за трайна загуба на конкурентоспособност.

отрицателния принос на неценовата конкурентоспособност при ограничено негативно влияние на ценовата конкурентоспособност (виж графика 7). Възможна причина моделните оценки да показват по-голямо значение на влошаването на неценовата спрямо ценовата конкурентоспособност е големият в абсолютна стойност ефект на специфичните еднократни фактори, свързани с ремонти и други ограничения за износа на петролни продукти и метали, които намаляваха растежа на износа на стоки през последните три години. За разлика от тези временни фактори, натискът от дългосрочно покачващите се разходи за труд има по-плавно проявяващ се негативен ефект върху динамиката на износа на стоки.

ГРАФИКА 7

Фактори за изменението на реалния износ на стоки

(%, процентни пунктове)



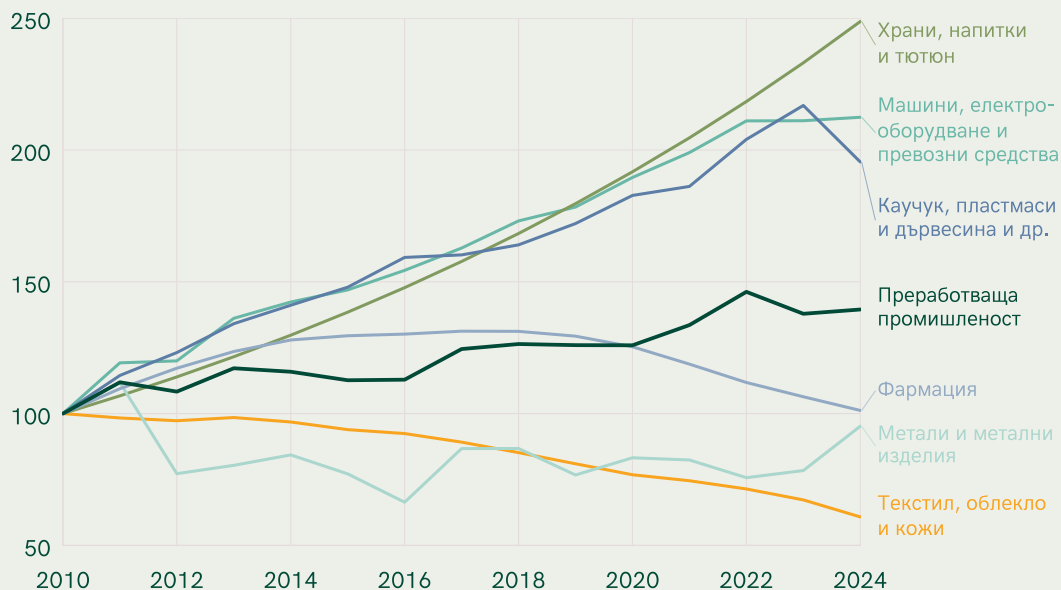
Източници: НСИ, БНБ, собствени изчисления.

Влошаване на неценовата конкурентоспособност се наблюдава в редица подсектори, включително такива, които не са пряко засегнати от еднократни фактори (виж графика 8). Моделните оценки показват, че най-голяма е загубата на неценова конкурентоспособност в подсектори „текстил, облекло и кожи“ и в производството на изделия от каучук и пластмаси, където се наблюдава и понижение на нормата на печалба. При липса на информация за еднократни фактори, засягащи производството в тези сектори, подобна комбинация от фактори може да е индикация за структурни проблеми в съответните подсектори и за риск от продължаващо изоставане на износа на тези стоки спрямо външното търсене.

ГРАФИКА 8

Неценова конкурентоспособност по подсектори на преработващата промишленост (моделни оценки)

(индекси, 2010 г. = 100)



Забележка: Поради волатилността на българския износ на енергийни продукти и спецификите при него е счетено, че подобен тип модел не би могъл надеждно да оцени влиянието на ценови и неценови фактори за конкурентоспособността му, поради което не е представена оценка за тази група.

Източници: Евростат, БНБ, собствени изчисления.

Заклучение

Еднократни фактори обясняват значителна част от спада на износа на стоки в реално изражение през последните години, но не обясняват изцяло причините за слабостта му представяне. Налице са признаци за трайно и широкообхватно по стокови групи отслабване на конкурентните позиции на българските износители както по отношение на цената, така и по отношение на неценовата конкурентоспособност. На фона на силно нарастващите разходи за труд и понижението на нормата на печалба в част от предприятията в промишлеността устойчиво подобрене на българския износ на стоки ще зависи все повече от ефективни инвестиции за подобрене на производителността и неценовата конкурентоспособност на фирмите износители.

